

Розділ 4. Облік, аудит та оподаткування

УДК 657

DOI: 10.31732/2663-2209-2020-57-58-65

ФІКТИВНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО В УКРАЇНІ, ЯК СПОСІБ УХИЛЯННЯ ВІД СПЛАТИ ПОДАТКІВ

Шепелюк В.А.

к.е.н., доцент, доцент кафедри національної економіки та фінансів, ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», м. Київ, вул. Табірна, 30-32, 03113, Україна, тел.: (044)-455-57-07, e-mail.: verashepeliuk@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6270-5936>

FICTITIOUS ENTREPRENEURSHIP IN UKRAINE AS A WAY OF TAX EVASION

Shepeluk V.

Ph.D. (economics), associate professor, associate professor of national economics and finance department, "KROK" University, Kyiv, st. Tabirna, 30-32, 03113, Ukraine, tel.: (044)-455-57-07, e-mail.: verashepeliuk@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6270-5936>

Анотація. *Вчені та практики констатують, що легалізація доходів, одержаних злочинним шляхом, сьогодні перетворилася у найприбутковіший вид незаконного підприємництва у світі. Для надання допомоги щодо відмивання коштів залучаються висококваліфіковані фінансові консультанти та аналітики, адвокати, аудиторів та ін. Сьогодні з'являються нові механізми створення і подальшого використання фіктивних підприємств. Дослідження основних типових схем легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, здатне забезпечити виявлення слабких місць фінансової системи. Тому існує потреба в застосування адекватних засобів боротьби з фіктивним підприємництвом, розробки відповідних наукових рекомендацій, а також подолання наявних прогалин і недоліків, які наявні у сфері регулювання таких відносин. У статті розглянуто типологію сучасних схем і підходи до легалізації коштів, одержаних злочинним шляхом. Досліджено особливості фінансових операцій, які мають характер легалізації коштів підприємства. Поширення фіктивного підприємництва в Україні сталося внаслідок тривалої правової неврегульованості приватної власності, ринкових і інших суспільних відносин у минулому та недосконалості державно-правового механізму регулювання підприємницької діяльності в сучасних умовах. Проаналізовано сучасну ситуацію в Україні, незаконної державної реєстрації суб'єктів господарювання з ознаками фіктивності та вчинення за їх участю злочинів, пов'язаних з несплатою податків. Актуалізація наукової проблематики запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, у останні десятиріччя набуває для всіх країн світу особливого значення. У статті проаналізовано визначення поняття «легалізації» та «відмивання» доходів, отриманих злочинним шляхом, декількох вчених з метою пошуку визначальних критеріїв розмежування цих понять. В роботі здійснено дослідження питань стану законодавчої бази в Україні щодо визначення «фіктивного підприємництва». Здійснено порівняння законодавства зарубіжних країн для визначення поняття фіктивності.*

Ключові слова: *запобігання, легалізація (відмивання) доходів одержаних злочинним шляхом, оподаткування, податки, фіктивне підприємство, фіктивне підприємництво.*

Формул: 0, рис.: 3, табл.: 1, бібл.: 5

Annotation. *Scientists and practitioners have stated that the legalization of proceeds from crime has now become the most profitable type of illegal enterprise in the world. Highly qualified financial advisers and analysts, lawyers, auditors, etc. are involved in assisting money laundering. Today, new mechanisms for creating and continuing to use dummy businesses are emerging. Investigation of the main typical schemes of legalization of proceeds from crime, is capable to provide weaknesses of the financial system. Therefore, there is a need to use adequate means of combating fictitious entrepreneurship, to develop appropriate scientific advice, and to overcome the gaps and weaknesses that exist in regulating such relationships. The article deals with the typology of modern schemes and approaches to the legalization of funds obtained by criminal means. The features of financial transactions, which have the character of legalization of enterprise funds, are investigated. The spread of fictitious business in Ukraine was due to the long-term legal unsettled private property, market and other social relations in the past and the imperfection of the state-legal*

mechanism of regulation of business in modern conditions Analyzed the current situation in Ukraine, illegal state registration of business entities with signs of fictitious and Commission with their participation of crimes related to tax evasion. Actualization of scientific problems of prevention and counteraction to legalization (laundering) of proceeds from crime, in recent decades, is of particular importance for all countries of the world. The article analyzes the definition of "legalization" and "laundering" of proceeds from crime, several scientists in order to find the defining criteria of differentiation of these concepts. The study of the state of the legislative framework in Ukraine by the definition of "fictitious entrepreneurship". A comparison of the legislation of foreign countries to determine the concept of fictitiousness.

Key words: *prevention, legalization (laundering) of proceeds from crime, taxation, taxes, fictitious enterprise, fictitious business.*

Formulas: 0; fig.: 3; tabl.: 1, bibl.: 5

Постанова проблеми. Кілька років тому Україна приєдналася до системи міжнародних заходів, спрямованих на протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом. Свої особливості має українська економіка у сфері розпорядження благами, що були одержані незаконним шляхом та способом їх легалізації. Сьогодні з'являються нові механізми створення і подальшого використання фіктивних підприємств. Дослідження основних типових схем легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, здатне забезпечити виявлення слабких місць фінансової системи. Тому існує потреба в застосування адекватних засобів боротьби з фіктивним підприємництвом, розробки відповідних наукових рекомендацій, а також подолання наявних прогалин і недоліків, які наявні у сфері регулювання таких відносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Результати теоретичних досліджень та практичного досвіду, пов'язаних з протидією легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, опубліковані у працях таких закордонних вчених як М. Ольсон, Б. Пейдж, Дж. Робінсон, Ч. Роу, Г. Тосунян, Г. Ходсон та інші.

Проблематикою легалізації доходів одержаних злочинним шляхом тривалий час займаються вітчизняні, вчені: В. Л. І. Аркуша, О. І. Барановський, А. С. Беніцький, В. Т. Білоус, Т. Качка, О. В. Київець, та ін.

Зважаючи на постійне вдосконалення схем і підходів до легалізації коштів, негативні процеси у цій сфері потребують більш глибокого вивчення, а тому й актуальною.

Формулювання цілей статті. Метою статті є огляд сучасного стану законодавчої бази з фіктивного підприємництва, виявлення проблем та прогалин у цій сфері, а також розробка рекомендацій щодо його вдосконалення з метою попередження діяльності фіктивних суб'єктів господарювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Слід непослідовне проведення економічних реформ, поширеність корупції у вищих органах влади, неготовність правоохоронних та інших органів влади до роботи в нових умовах виявилися основними причинами, які сприяли виникненню суб'єктів господарювання для здійснення нелегальної діяльності.

Вчені та практики констатують, що легалізація доходів, одержаних злочинним шляхом, сьогодні перетворилися у найприбутковіший вид незаконного підприємництва у світі. Для надання допомоги щодо відмивання коштів залучаються висококваліфіковані фінансові консультанти та аналітики, адвокати, аудитори та ін.

Доволі часто вчені ототожнюють поняття «легалізації» та «відмивання» доходів, отриманих злочинним шляхом. Слід зауважити, що «відмивання» завжди має більший акцент на кримінальності таких дій, у той час як «легалізація» може здійснюватися за сприяння влади, наприклад, у рамках податкової амністії.

Враховуючи цілі нашого дослідження, суттєвої необхідності у розмежуванні цих понять немає. В. Мандибурра визначає «відмивання» грошей як процес, під час якого «брудні» гроші, які отримані внаслідок суспільно небезпечних дій,

переходять через банківську та фінансову системи. Таким чином «брудні гроші» стають «чистими», тобто отримують вигляд цілком законних доходів, та правоохоронні органи втрачають можливість визначити першоджерело злочинного походження цих коштів [1].

Група авторів (С. Дмитров, О. Меренкова, Л. Левченко, Т. Медвідь) пропонують розуміти процес легалізації злочинних коштів як складну схему послідовних дій, спрямованих на заплутування справжніх джерел походження кримінальних капіталів завдяки їх перетворенню з одних активів у інші шляхом вчинення численних фінансових операцій [2].

Відповідно до Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму» легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом – це будь-які дії, пов'язані з коштами (власністю), одержаними (здобутими) внаслідок вчинення злочину, спрямовані на приховування джерел походження зазначених коштів (власності) чи сприяння особі, яка є співучасником у вчиненні злочину, що є джерелом походження зазначених коштів (власності) [3].

Особливо «популярними» для відмивання грошей як в Україні, так і в світі, залишаються кредитні та фінансові установи. В основному для своїх махінацій «відмивачі» використовують банки нерозвинених країн, де законодавство по боротьбі з легалізацією коштів, отриманих злочинним шляхом, або взагалі відсутнє, або працює лише формально. Нелегальні фінанси вкладаються в депозити, цінні папери й навіть страхові поліси. Шляхи вивозу капіталу можуть бути різними. Це і фізичне переміщення готівки за кордон, і укладання зовнішньоекономічних контрактів щодо імпорту товарів, послуг, прав інтелектуальної власності, використанню схем із залученням офшорних компаній. Як наслідок - для України протягом останніх років набули загальнодержавного характеру проблеми,

пов'язані з відмиванням коштів через офшорні зони та незаконним відшкодуванням ПДВ.

Розглянемо типові схеми легалізації злочинних коштів в Україні.

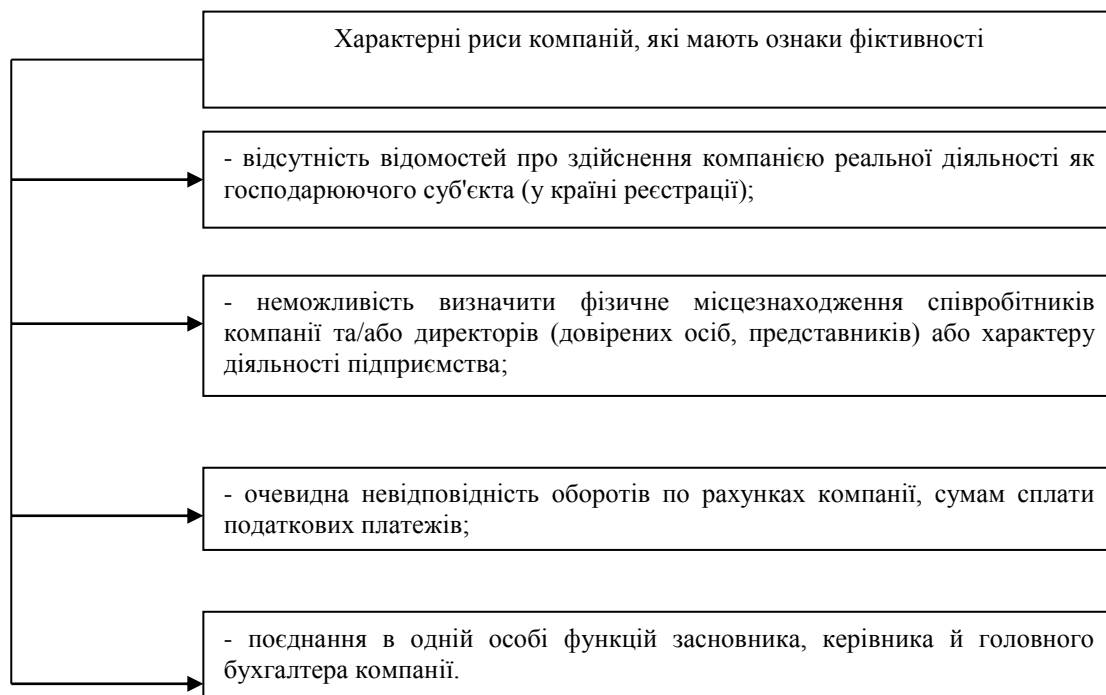
Юридичні особи з ознаками фіктивності

Згідно ст. 205 Кримінального кодексу України (далі – КК України) «фіктивним підприємництвом» є створення або придбання суб'єктів підприємницької діяльності (юридичних осіб) з метою прикриття незаконної діяльності або здійснення видів діяльності, щодо яких є заборона [4].

Варто звернутися до законодавства зарубіжних країн для визначення явища діяльності суб'єктів господарювання з ознаками фіктивності, де використовується досить схожа термінологія. Так, у законодавстві Молдови – «псевдопідприємництво» (ст. 242 Кримінального кодексу Молдови); в законодавстві Литви – «хибна заява юридичної особи» (ст. 205 Кримінального кодексу Литви); у законодавстві Латвії дається визначення поняттю «фіктивна підприємницька діяльність» (ст. 209 Кримінального кодексу Латвії). У законодавстві Республіки Білорусь, Республіки Казахстан, Республіки Азербайджан, Республіки Узбекистан, Грузії, вживається поняття «лжепідприємництво» (ст. 234 Кримінального кодексу Республіки Білорусь, ст. 192 Кримінального кодексу Республіки Казахстан, ст. 193 Кримінального кодексу Республіки Азербайджан, ст. 179 Кримінального кодексу Республіки Узбекистан, ст. 193 Кримінального кодексу Грузії).

Самого визначення «фіктивне підприємство» у законодавстві України немає. Тому юристи та контролюючі органи частіше користуються поняттям «фіктивна діяльність компанії». Тобто акцент робиться не на ознаки, які має «фіктивне підприємство», а на те, з якою метою воно створено.

Отже, до характерних рис компаній, які мають ознаки фіктивності, належать, рис. 1.

Рис. 1. Риси компаній, які мають ознаки фіктивності

Джерело: сформовано автором на основі [5]

Практично для всіх великих механізмів відмивання коштів характерна участь фіктивних фірм. Часто організації створюються на нетривалий час по підроблених документах або на підставних осіб. У ці організації переводяться здобуті злочинним шляхом кошти, які потім конвертуються й переводяться на рахунки «своїх» організацій, розташованих найчастіше в офшорних зонах. Ці організації й легалізують через рахунки різних компаній брудні кошти.

Загалом види фіктивних фірм можна розподілити на три групи, рис.2.

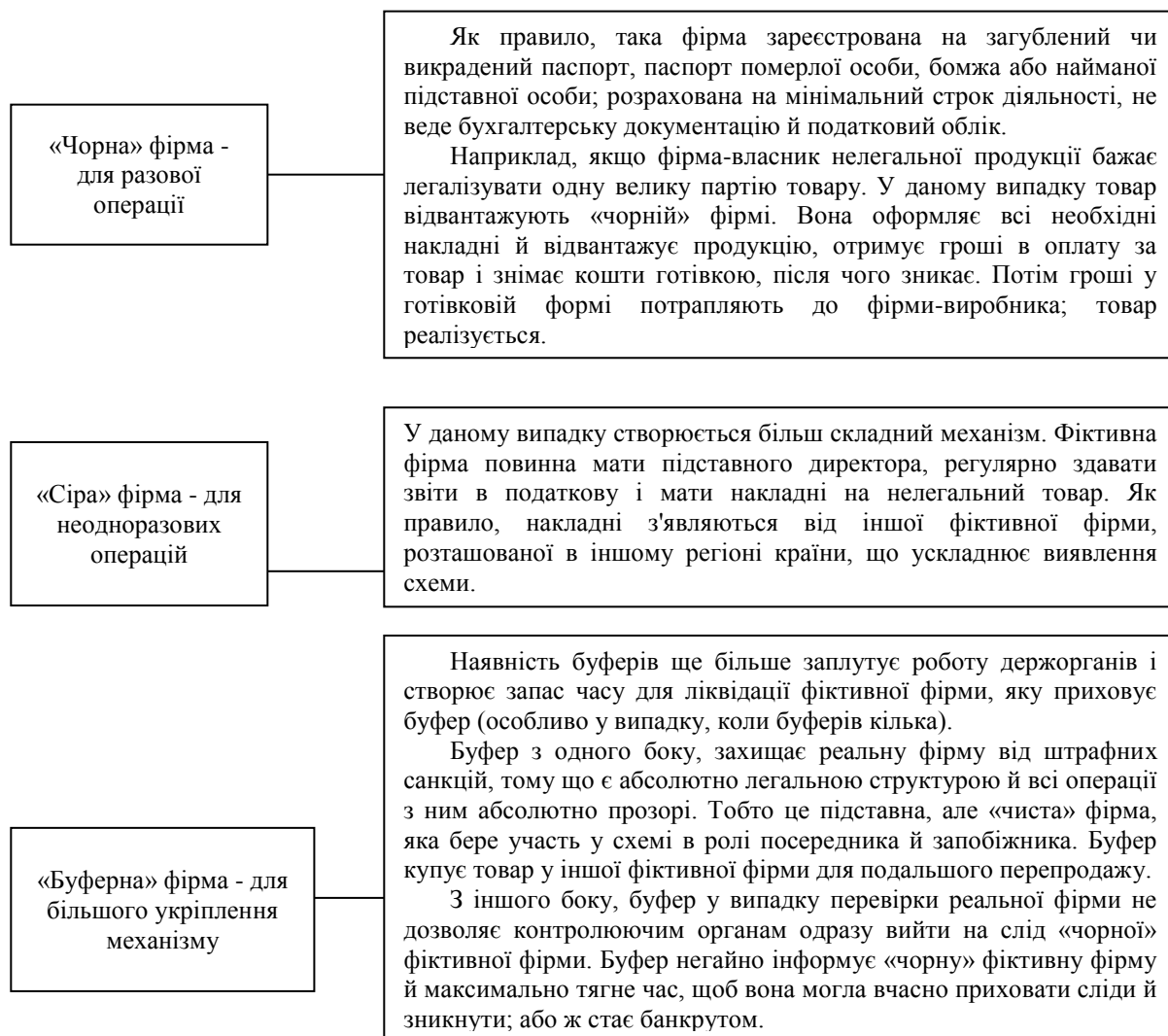
Фіктивні компанії потрібні для переведення в готівку грошей, зменшення бази оподаткування або використання кредитних коштів, шляхом створення віртуальних господарських операцій.

Фіктивні компанії потрібні для переведення в готівку грошей, зменшення бази оподаткування або використання кредитних коштів, шляхом створення віртуальних господарських операцій.

Наприклад, при здійсненні імпорتنих операцій в офшорній зоні створюється дочірня або самостійна компанія, що

укладає з українськими організаціями контракти на поставку різних товарів в Україну. Для забезпечення цих контрактів переводяться великі суми коштів. Але товари в Україну не надходять, а кошти переводяться на рахунки інших фірм.

Оскільки компанії - «оболонки» не є забороненими або незаконними, вони використовуються в процесі відмивання грошей і фінансування терористичної діяльності для приховання незаконної природи отриманих коштів. Їх легко засновувати, і вони можуть бути пов'язані з іншими компаніями - «оболонками», розташованими в будь-якому місці земної кулі. Якщо компанія - «оболонка» засновується на території, де є жорсткі закони щодо конфіденційності фінансових установ, практично неможливо встановити власників або директорів такої компанії й тому майже неможливо відстежити справжнього власника незаконних коштів. Саме тому компанії - «оболонки» є ефективними засобами розриву ланцюгу схеми при зборі доказів щодо їхньої діяльності.

Рис. 2. Види фіктивних фірм

Джерело: сформовано автором на основі [5]

Зокрема в Україні з метою легалізації злочинних коштів можуть створюватись компанії, які проходять повну державну реєстрацію. Поряд з цим, при перевірці державними органами з'ясовується, що вони мають ознаки фіктивності. Як правило, фіктивні фірми створюються шляхом придбання вже існуючої фірми або заснування нової (за допомогою нелегальних методів).

Час функціонування таких фірм вельми різноманітний: від декількох днів до декількох років. У деяких випадках вони уникають постановки на податковий облік (але при цьому деякий час можуть здійснювати господарську діяльність, мати печатку й рахунок у банку). Або, навпаки, інші фірми можуть тривалий час звітувати в податкові органи. Такі розбіжності

пояснюються цілями створення «фіктивок».

Історичною передумовою використання платниками податків фіктивних підприємницьких структур є суперечності, що виникли у сфері оподаткування (високі ставки податків, значна кількість об'єктів оподаткування тощо), а також небажання окремих платників податків добровільно їх сплачувати. До причин, які спонукають суб'єктів підприємництва використовувати можливість фіктивних фірм (конвертаційних центрів), можна також віднести: особливості національного оподаткування; непередбачуваність ділового клімату; високий рівень корупції

Зазначена методика використання фіктивних фірм широко розповсюджена та, зокрема, модифікується для експортно-

імпортних операцій, незаконного відшкодування ПДВ, схемах із цінними паперами, офшорами, конвертаційних центрів тощо.

Незаконної конвертації коштів в готівку в Україні відбувається з таких причин: здійснення нелегальної діяльності, і як причина – хабарі представникам державних органів; створення матеріальної основи для функціонування кримінального

бізнесу (торгівлі людьми, зброєю, збуту наркотичних засобів тощо); здійснення угод з використанням готівкових коштів без їхнього відображення в документах фінансової звітності, в такий спосіб фірма ухиляється від обов'язкових платежів до бюджету.

Інструментами конвертації злочинних коштів можуть бути наступні [5], таб.1.

Таблиця 1

Сучасні інструментами конвертації коштів у готівку

№ п/п	Тип конвертації	Зміст
1	Використання фіктивних фірм	Підприємства - клієнти «конвертаційних» центрів перераховують безготівкові кошти на рахунки численних фіктивних фірм, зареєстрованих таким центром. При цьому імітуються ділові відносини, фальсифікуються угоди, документи для проведення грошей у звітності і підтвердження витрат за бухгалтерськими обліками та, відповідно, предмет перерахування коштів (товарні поставки, надання послуг).
2	Використання рахунків у закордонних банках	Злочинними угрупованнями активно надаються послуги з відкриття рахунків в закордонних банках, що теж можуть використовуватись як для конвертації, так і для проведення інших протиправних фінансових операцій, пов'язаних з приховуванням валютної виручки, легалізацією коштів, отриманих злочинним шляхом тощо. Місцем перебування таких банків і адресою для представництв компаній часто є країни Балтії.
3	Фальсифікація зовнішньоекономічної діяльності	Серед методів незаконної конвертації набули поширення схеми з використанням фіктивної зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів підприємництва, які спеціально створюються для таких цілей. Часто такі фірми реєструються в офшорних зонах. У зв'язку з майже повним припиненням (постановою НБУ № 209 від 25.05.2000 року) конвертації коштів у готівку (та переказу за кордон) через «лоро» рахунки, злочинці продовжують удосконалювати схеми незаконних фінансових операцій.
4	Використання підставних фізичних осіб (в т. ч. їх розрахункових рахунків)	Використовуючи систему «клієнт-банк» при оперуванні рахунками, кошти можуть переводитися на рахунки фізичних осіб за нібито здану продукцію (надані послуги, виконані роботи тощо). Розрахункові рахунки на підставних фізичних осіб відкриваються з використанням фальсифікованих документів при допомозі підконтрольних осіб. До операцій в «конвертаційних» схемах залучаються особи з кримінальним минулим, наркозалежні громадяни. Ці ж категорії осіб та інформація по втрачених паспортах використовуються для реєстрації фірм, які також є учасниками таких схем. Також для операцій з готівкою широко застосовуються пластикові платіжні картки і банкомати. Характерною рисою таких схем є переказ коштів на рахунки фізичних осіб з їх подальшим переведенням в готівку або зняттям готівки юридичними особами під виглядом оплати угоди з купівлі-продажу (часто закупівлі сільськогосподарської продукції). Загалом, для забезпечення функціонування подібних схем залучається велика кількість учасників: від кількох десятків до кількох сотень.

Джерело: сформовано автором

Операції добре організованого конвертаційного центру, як правило, мають достатню захищеність від впливу правоохоронних органів. У випадку виникнення уваги останніх до рахунків фірм-учасників конвертаційного центру, кошти переводяться на рахунки задалегідь підготовлених резервних фірм. Резервних фірм може бути кілька. Це

дозволяє виграти час і остаточно сховати гроші. Загальна схема використання конвертаційних центрів може виглядати таким чином, рис. 3.

Нині незаконна конвертація безготівкових коштів залишається досить прибутковим і розповсюдженим видом нелегального бізнесу для обслуговування організованої злочинності.

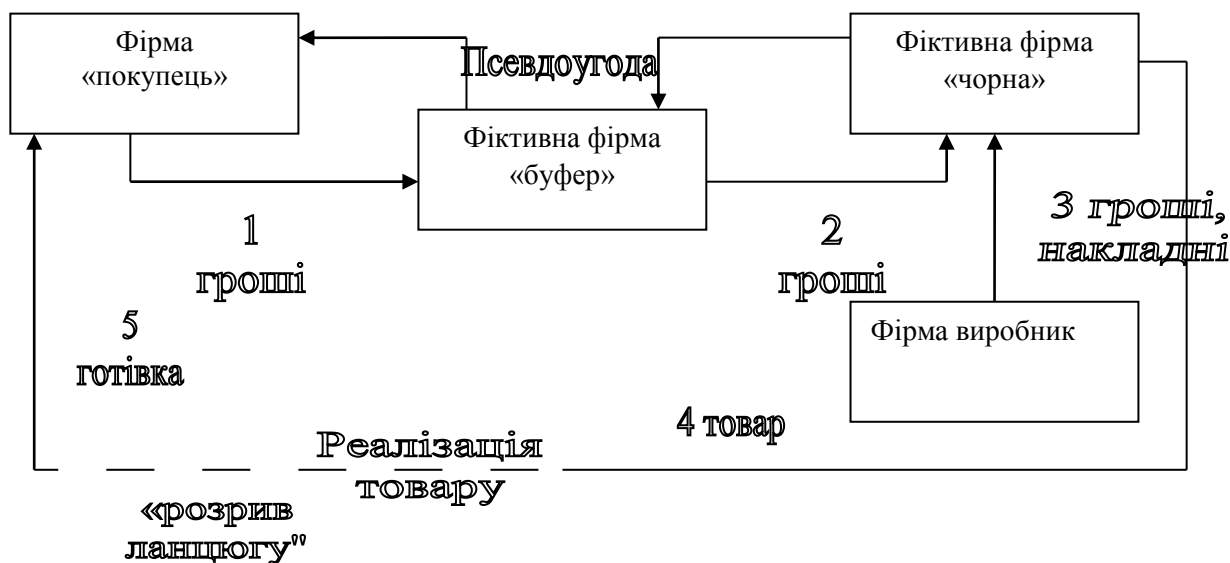

Рис. 3. Схема конвертації коштів у готівку

Джерело: складено автором на основі [5]

Незаконні дії, пов'язані з конвертацією коштів у готівку, мають низку негативних наслідків, що безпосередньо впливають на стабільність грошової системи країни.

Отже, проблема існування фіктивного підприємництва потребує як найшвидшого законодавчого урегулювання, оскільки через наявність прогалин у законодавчій базі, спостерігається зростання кількості злочинів, вчинених фіктивними підприємствами та їх укряття в системі оподаткування. У разі встановлення фактів, які свідчать (або можуть свідчити) про фіктивність діяльності якогось суб'єкта, податківці, насамперед, проводять щодо нього та його контрагентів зустрічні звірки. У деяких випадках контрагенти можуть потрапити під перевірку за ст. 78 Податкового кодексу (за результатами перевірок інших платників).

Також посадові особи контрагента можуть отримати статус співучасника або самостійного суб'єкта кримінальної відповідальності. Крім того, податковий орган може через суд визнати недійсними установчі документи компанії. Причиною може бути навіть припущення податківців про відсутність у засновника наміру вести підприємницьку діяльність.

Також можуть бути визнані недійсними договори з фіктивними суб'єктами, як

укладені з метою, що завідомо суперечить інтересам держави і суспільства (відповідно до ч. 1 ст. 207 ГК).

Наприклад, останнім часом проблема блокування податкових накладних — одна з найбільш обговорюваних в бізнес-спільноті. Серед іншого, підприємства можуть відмовити в податковому кредиті за операції з підприємствами, що мають ознаки фіктивності.

Висновки. Суспільна небезпека фіктивного підприємництва полягає в заподіянні майнової шкоди юридичним і фізичним особам та державі, що проявляється в збільшенні недобросовісної конкуренції, незаконній конвертації безготівкових коштів у готівку, у сприянні легалізації (відмиванню) коштів, здобутих злочинним шляхом, приховування фактів заняття забороненими видами діяльності, створення передумов для ухилення від оподаткування і для досягнення інших протиправних цілей.

Література:

1. Мандибура В. О. Тіньова економіка України та напрямки законодавчої стратегії її обмеження. Київ : Парламентське, 2006. 135 с.
2. Моделирование оценки рисков использования банков с целью легализации криминальных доходов або фінансування тероризму : монографія / Дмитров С. О., Меренкова О. В., Левченко Л. Г., Медвідь Т.А. Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2008. 75 с.

3. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Закон України від 19.09.2019 № 113-IX, втратив чинність 28.04.2020, підстава - 361-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-18>.

4. Кримінальний кодекс України редакція від 28.04.2020, підстава - 361-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

5. Брадул О. М. Судово - бухгалтерська експертиза : підручник. Київ : Кондор. 2015. 450 с.

References:

1. Mandibura, V. O. (2006), *Tin'ova ekonomika Ukraini ta napryamki zakonodavchoї strategii її obmezheniya* [Shadow economy of Ukraine and directions of legislative strategy of its limitation], Parliamentary, Kyiv, Ukraine, 135 p.

2. Dmitrov, S. O. Merenkova, O. V. Levchenko, L. G. and Medvid, T. A. (2008), *Modelyuvannya ocinki rizikiv vikoristannya bankiv z metoyu legalizacii kriminal'nih dohodiv abo finansuvannya terorizmu* [Modeling of risk assessment of the use of banks for the purpose of legalization of criminal proceeds or financing of terrorism], DVNZ «UABS NBU», Sumy, Ukraine, 75 p.

3. The Verkhovna Rada of Ukraine (2019), The Law of Ukraine “On prevention and counteraction to legalization (laundering) of proceeds from crime, financing of terrorism and financing of proliferation of weapons of mass destruction”, retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-18>.

4. Ukrainian criminal code (2020), retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

5. Bradul, O. M. and Shepeliuk, V. A. (2015), *Sudovo - buhgalters'ka ekspertiza* [Forensic accounting expertise], Kondor, Kyiv, Ukraine, 450 p.

Стаття надійшла до редакції 11.01.2020 р.